

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Жука Андрія Андрійовича на тему
«Охорона прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час
застосування запобіжного заходу тримання під вартою»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за
спеціальністю 081 «Право»

Відгук підготовлено за результатами вивчення дисертації та наукових публікацій, оприлюднених здобувачем за темою роботи.

1. Ступінь актуальності обраної теми дослідження. Європейський вектор розвитку України покладає на законотворців обов'язок із впровадження дійсно дієвих правових механізмів захисту прав, свобод та законних інтересів особи у кожній сфері суспільних відносин. Особливої гостроти це питання набуває у сфері кримінального процесу, де права і свободи людини можуть піддаватися обмеженню. Така константа обумовлена необхідністю протидії злочинності, розкриття кримінальних правопорушень та притягнення винних до відповідальності. Задля досягнення такого завдання законодавець у ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України вказав на необхідність проведення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, а жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необгрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Уже впродовж довгого часу перед законодавцем, науковою спільнотою, юристами і практиками стоїть доволі нелегке завдання – знайти баланс між приватними та публічними інтересами під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення процесуальних дій. Звісно, що особливо бурхливо це питання обговорюється і викликає жваві дискусії стосовно охорони прав, свобод та законних інтересів підозрюваного, до якого застосовується запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Адже, як цілком слушно наголошує дисертант, «сфера застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні загалом і тримання під вартою зокрема як найсуворішого з них завжди була й залишається однією з

найсуперечливіших і проблемних. Обумовлено це тим, що тримання під вартою супроводжується застосуванням примусу, а отже, має правообмежувальний характер».

Саме тому, на переконання офіційного опонента, цілком закономірно, що забезпечення захисту й охорони прав та законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою залишається однією з найдискусійніших тем як для процесуалістів-теоретиків, так і для практичних працівників органів досудового розслідування, прокуратури, суду, адвокатів.

На актуальність теми дослідження також вказує зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015), Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020), Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021), Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки (постанова загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 червня 2020 року № 454), Пріоритетних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 29 вересня 2020 року (протокол № 20) і зареєстровано Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 803, 2020 рік).

Обґрунтовуючи вибір теми дослідження, дисертант, серед іншого, опирався на статистичні дані застосування найсуворішого запобіжного заходу – тримання під вартою. Зокрема, у 2019 р. було подано до суду 22 473 клопотання, відмовлено в задоволенні – 4556; у 2020 р. подано – 23 567 клопотань, відмовлено – 5856; у 2021 р. подано – 25 237 клопотань, відмовлено

– 7709. І це навіть попри суттєві зміни, які відбулися з прийняттям у 2012 р. чинного КПК України та визначення виняткового характеру запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

З огляду на викладене вище, не виникає жодних сумнівів, що тема дисертаційного дослідження Жука Андрія Андрійовича «Охорона прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою» є актуальною, що дає підстави для твердження про високий рівень актуальності обраної теми.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і пропозицій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна. Обґрунтованість наукових положень, висновків і пропозицій, сформульованих дисертантом, здебільшого є аргументованими та переконливими. Зазначене забезпечено застосуванням сучасних методів наукового пізнання, використанням широкого кола вітчизняних і зарубіжних літературних джерел.

У роботі було застосовано сукупність методів наукового пізнання, що дали можливість усебічно дослідити об'єкт дослідження. Зокрема, використовувалися такі методи: історико-правовий, системного аналізу, порівняльно-правовий, формально-юридичний, структурно-функціональний, соціологічний, методи моделювання та прогнозування (с. 22–23 дисертації).

Отже, взаємопов'язувальне та взаємодоповнювальне використання вказаних методів дало змогу дисертанту здійснити тлумачення юридичних категорій, уточнити і поглибити понятійний апарат; виявити та охарактеризувати кореляційні зв'язки між обов'язками і повноваженнями сторони обвинувачення, а також сформулювати відповідні пропозиції з удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України в аспекті предмета дослідження. Це, у свою чергу, дає змогу стверджувати, що питання, розглянуті в дисертації, розкрито на досить високому методологічному рівні.

Досить потужною є й емпірична база дослідження, яку становлять систематизовані матеріали офіційної статистичної звітності Офісу Генерального прокурора, МВС України, Національної поліції, Державної судової адміністрації України за 2015–2021 рр., а також матеріали практики

ЄСПЛ; результати вивчення 115 кримінальних проваджень за цей період, у яких відбулося порушення прав, свобод та інтересів підозрюваного і було застосовано тримання під вартою; зведені дані анкетування 120 слідчих Національної поліції України, 75 прокурорів, 60 адвокатів, 45 суддів з різних регіонів України. Під час вивчення матеріалів практики і виокремлення ключових аспектів обраної проблеми використано слідчу, прокурорську й адвокатську практику, а також особистий досвід роботи у практичних підрозділах органів досудового розслідування.

Джерельна база роботи є цілком репрезентативною, свідченням чого є значна кількість наукових та інших праць відомих правників (їх загальний список становить 330 найменувань).

Позитивно на достовірності наукових результатів також відбився аналіз нормативно-правових актів, що мають як загальноправове, так і спеціальне (в аспекті досліджуваних проблем) значення. З огляду на це, можна наголосити на тому, що вірогідність отриманих результатів і обґрунтованість сформульованих пропозицій спирається на потужний та правильно обраний методологічний і емпіричний інструментарій щодо проведення наукового дослідження.

Відтак системний аналіз положень дисертації А. А. Жука дає можливість офіційному опоненту дійти однозначного висновку про те, що зміст роботи відповідає порушеній проблематиці. Задля забезпечення досягнення визначеної мети дисертантом цілком вірно й поступово були вирішені поставлені завдання, а сформульовані висновки та пропозиції відповідають вимогам сьогодення і можуть бути застосовані як у теоретичній площині, так і на практиці.

3. Достовірність та новизна наукових положень, висновків і рекомендацій. За результатами проведеного дослідження дисертантом сформульовано низку нових наукових положень та висновків, зокрема:

вперше:

– виокремлено п'ять видів засобів забезпечення кримінальних процесуальних гарантій прав підозрюваного під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема: а) права підозрюваного, що можуть бути гарантіями інших його прав; б) повноваження слідчого з охорони та захисту прав підозрюваного; в) діяльність захисника й законного

представника із забезпечення прав підозрюваного; г) прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва за дотриманням прав підозрюваного; г) судовий контроль за дотриманням прав підозрюваного;

– систематизовано вимоги щодо правомірності обмеження прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою: законність (відповідність обмежень вітчизняним та міжнародним стандартам); процедурність (дотримання правової процедури, що передбачає спосіб дій уповноважених державних органів); забезпеченість (правовий механізм реалізації такого права та гарантії його реалізації);

– сформовано кримінальну процесуальну модель механізму охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою, який містить сукупність правових засобів, які визначають зміст і впливають на кримінальні процесуальні відносини під час застосування такого заходу; охорону прав і свобод людини крізь призму процесуальних гарантій; практику ЄСПЛ; прокурорський нагляд і судовий контроль;

удосконалено:

– на підставі сучасного стану законодавства та з метою конкретизації конституційних положень у КПК України сформовано співвідношення понять «охорона прав» і «захист прав» підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою; поняття заходів кримінального процесуального примусу шляхом порівняння та узгодження положень КПК України й іноземного законодавства, а також систему ознак, які відображають їх правовий зміст і дозволяють ці заходи із сукупності інших процесуальних дій;

– види засобів кримінальних процесуальних гарантій прав підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою, зокрема: за поширеністю (національні, міжнародні); правовим статусом особи (загальні, окремі);

– форми та методи прокурорського нагляду під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою, зокрема щодо періодичності і строковості ознайомлення з матеріалами кримінального провадження;

– норми КПК України з питань: судового контролю за дотриманням прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні (ст. 22-1); підтвердження повноважень захисника (ст. 50); підтвердження отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом (ст. 136); постанови про визнання особи як підозрюваної (ст. 276-1); закріплення повноважень слідчого судді під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження (ст. 132-1); порядку розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу (ст. 193).

У роботі дисертантом також обґрунтовано наукові висновки, які доповнюють уже існуючі наукові точки зору й позиції, зокрема *дістали подальшого розвитку*:

– наукові підходи до характеристики загальних правил застосування запобіжного заходу тримання під вартою в контексті імплементації у кримінальне процесуальне законодавство міжнародних стандартів захисту прав і свобод людини;

– концептуальні положення щодо реалізації процесуальних гарантій забезпечення прав сторони захисту, зокрема процесуальних гарантій участі захисника у стадії досудового розслідування;

– механізм охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою в контексті прокурорського нагляду та судового контролю.

Наведене свідчить про те, що сформульовані А. А. Жуком положення і висновки мають не лише науково-теоретичне, але й практичне значення.

На переконання офіційного опонента, наукові положення і висновки викладені дисертантом цілком логічно, несуперечливо та з урахуванням ступеня їхньої новизни. Це дає змогу констатувати, що автору рецензованої наукової праці вдалося зосередитися на процесуальних аспектах охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. До того ж, він зумів виокремити найважливіші проблеми, що є характерними для цієї діяльності на сучасному етапі розвитку вітчизняного законодавства і практики його застосування.

А. А. Жук правильно побудував структуру роботи, здійснивши дослідження від загального до конкретного, що дозволило йому повно і всебічно дослідити основні проблемні питання, пов'язані з охороною прав, свобод та законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

4. Значення отриманих здобувачем результатів для науки та практики, а також можливості їх використання. Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції можуть бути використані у:

– *науково-дослідній роботі* – під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, методик правоохоронної діяльності, аналітичних оглядів тощо (акт Національної академії внутрішніх справ від 19 січня 2022 року);

– *законотворчій діяльності* – під час опрацювання проєктів змін і доповнень до кримінального процесуального законодавства (довідка Інституту законодавства Верховної Ради України від 12 січня 2022 року № 22/704-1-15);

– *практичній діяльності* – під час розроблення та вдосконаленні відомчих нормативно-правових актів і методичних рекомендацій з питань охорони прав, свобод та законних інтересів підозрюваного під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження (акти Головного слідчого управління Національної поліції України від 15 грудня 2021 року, Департаменту карного розшуку Національної поліції України від 23 грудня 2021 року);

– *освітньому процесі* – для підготовки лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів із кримінального процесу, а також під час проведення різних видів занять за відповідною дисципліною в системі підвищення кваліфікації слідчих, прокурорів, суддів й адвокатів (акт Національної академії внутрішніх справ від 10 листопада 2021 року).

5. Повнота викладення наукових положень, висновків і пропозицій, сформульованих у дисертації, в наукових публікаціях за темою дисертації. Наукові результати дисертації висвітлені у чотирьох статтях наукового видання, включеного до переліку наукових фахових видань України, та одній

статті, опублікованій у міжнародному науковому виданні. Крім того, основні положення та висновки роботи оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських і міжвідомчих науково-практичних конференціях, серед яких: «Актуальні питання криміналістики» (м. Київ, 20 грудня 2019 року); «Актуальні проблеми кримінального права» (м. Київ, 22 листопада 2019 року); «Актуальні проблеми кримінального права» (м. Київ, 20 листопада 2020 року); «Актуальні питання правового та патріотичного виховання здобувачів вищої освіти ЗВО зі специфічними умовами навчання в умовах воєнного стану» (м. Київ, 19 травня 2022 року).

Наведене вище свідчить про виконання здобувачем пункту 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

Дисертація містить анотацію, перелік умовних позначень, вступ, три розділи, що мають десять підрозділів, висновки, список використаних джерел (330 найменувань на 35 сторінках) і дев'ять додатків на 24 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 268 сторінок, обсяг основного тексту дисертації – 194 сторінки. Це дає підстави стверджувати, що в цілому дисертація оформлена відповідно до вимог, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40.

6. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація виконана автором самостійно, всі сформульовані положення та висновки є результатом власних досліджень автора.

Використані ідеї, результати і тексти інших науковців мають посилання на відповідні джерела, що має змогу говорити про відсутність привласнення чужих ідей чи наукових результатів без оформлення належного цитування.

Отже, дисертантом дотримано норм законодавства про авторське право і суміжні права, а також надано достовірну інформацію про отриманні результати та джерела інформації.

В цілому, підготовлена А. А. Жуком дисертація заслуговує на позитивну оцінку, але щодо окремих положення слід висловити певні

зауваження, які, на думку офіційного опонента, є дискусійними та потребують додаткового обговорення під час публічного захисту.

Зауваження для дискусії та обговорення стосуються такого.

1. Розглянувши та проаналізувавши теоретичні і практичні аспекти набуття процесуального статусу підозрюваного під час здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні (с. 57–64 дисертації), дисертант дійшов висновку, що процедура та порядок набуття статусу підозрюваного не є досконалою та потребує пильної уваги з боку як законодавців, так і вчених. Із цього питання автор вважає, що особу мають визнавати підозрюваним з моменту складення постанови про залучення особи як підозрюваного. Зазначені зміни, на думку дисертанта, необхідно внести до глави 22 КПК України, доповнивши її статтею 276-1 «Постанова про визнання особи як підозрюваного», яку викласти в такій редакції:

«1. У випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 цього Кодексу, прокурор, слідчий за погодженням із прокурором виносить постанову про визнання особи як підозрюваного.

2. У постанові зазначаються зміст підозри, фактичні обставини та правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність і наводяться мотиви прийнятого рішення.

3. Копія постанови та пам'ятка вручається підозрюваному одночасно з врученням письмового повідомлення про підозру».

На переконання офіційного опонента, запропоновані зміни є несистемними з певних причин. По-перше, не зрозуміло, чи необхідно залишати письмове повідомлення про підозру, адже пропоновані зміни стосуються глави 22 КПК України, в якій унормовано процесуальний порядок повідомлення особі про підозру. По-друге, якщо вносити до КПК України пропоновану здобувачем редакцію статті 276-1 «Постанова про визнання особи як підозрюваного», то також необхідно вносити відповідні зміни й до ст. 42 КПК України. Адже, серед іншого, підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276–279 КПК України, повідомлено про підозру.

2. У третьому розділі дисертації для забезпечення практичного застосування рішень ЄСПЛ у діяльності правоохоронних органів, слідчих суддів і судів під час затримання, обрання та застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою дисертантом запропоновано внести зміни до КПК України, відповідно до яких під час вирішення питання про обрання та продовження строку дії запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою врахування практики ЄСПЛ є обов'язковим.

Водночас, пропонуючи зазначені зміни, дисертанту слід було врахувати таке. По-перше, приписи ч. 2 ст. 8 КПК України, де закріплено, що «принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини». Відповідно до цього принципу «людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави». Зважаючи на те, що під час обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою права і свободи людини зазнають суттєвого обмеження, цей принцип без жодних застережень має застосовуватися на практиці. По-друге, положення ч. 5 ст. 9 КПК України, де передбачено, що «кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини». Тобто законодавець передбачив застосування практики ЄСПЛ під час здійснення кримінального провадження загалом, у тому числі під час обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

3. Додаток Б дисертації стосується результатів анкетування працівників слідчих підрозділів Національної поліції України щодо забезпечення прав підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою (120 опитаних респондентів). На думку офіційного опонента, наукове дослідження було би більш глибоким та мало би ще більш практичну значущість, якби автор провів анкетування не тільки серед працівників слідчих підрозділів Національної поліції України, а й працівників прокуратури, оскільки саме вони здійснюють процесуальне керівництво у кримінальних провадженнях та погоджують повідомлення про підозру.

Проте наведені зауваження висвітлюють особисту думку офіційного опонента, тому жодним чином не можуть вплинути на загальну позитивну

оцінку роботи. Вони стосуються переважно спірних і дискусійних питань, які обумовлені непростим вектором дослідження, великою кількістю в ньому складних теоретичних і практичних питань, що потребують нагального вирішення.

ВИСНОВОК

Викладене вище дає підстави для остаточного висновку про те, що дисертація *Жука Андрія Андрійовича «Охорона прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою»* є завершеною кваліфікаційною науковою роботою, яка за своїм змістом і загальною спрямованістю відповідає галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор, *Жук Андрій Андрійович*, за результатами проведення публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

Начальник відділу
організації наукової діяльності та
захисту інтелектуальної власності
Харківського національного університету
внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

Сергій АБЛАМСЬКИЙ